

Meg nem írt pedagógiai cikkek nyomában

A Nyugat történetével foglalkozó irodalomban többnyire a korszakalkotó folyóirat körüli viták, támadások, a lap írásainak társadalom- és irodalomkritikai vonatkozásai felé fordult a figyelem. A ténylegesen megjelent cikkek mellett nem esett szó azokról a félbemaradt, megvalósulatlan tervekről, amelyek a Nyugat szerkesztőinek, munkatársainak agyában születtek meg, azonban valami miatt elmaradt a kivitelezésük, soha nem lett publikáció a végeredményük. Egy folyóirat, kötet vagy antológia minőségét nemcsak a benne közölt írások jellemzik, hanem a belőle kimaradt alkotások is, sőt: a hiány kifejezetten sokatmondó lehet a gyűjteményes művek és periodikák esetében.

Jelen írásomban olyan cikkek után nyomozok, amelyek soha nem jelentek meg a *Nyugat* hasábjain, noha meglelt volna rá az esélyük: gondos előkészítés, tervezés tárgyai voltak, azonban egy új, tetszetősebb ötlet miatt kiszorultak a lapból, vagy belső, szerkesztőségi harcok áldozataivá váltak. Az is előfordult, hogy egy felkért szerző egyszerűen nem írta meg a tőle várt tanulmányt, vagy azért, mert nem értett teljesen egyet a folyóirat által képviselt irányzat célkitűzéseivel, vagy azért, mert nem fért bele az idejébe a neki adresszált témában való elmélyülés. Valószínűleg ilyen okok tarthatták vissza Klebelsberget is, akitől Móricz remélt egy reprezentatív tanulmányt a nemzeti kultúra erejének és az olvasóközönség irodalmi ízlésének kapcsolatáról. Néha az is megtörtént, hogy elkészült ugyan egy gondolatgazdag írás, de a szerkesztő valamiért vonakodott közölni a cikket.

Az általam kutatott hiányok, elvetélt tervek közös jellemzője, hogy mindnek van valamilyen pedagógiai, oktatásügyi vonatkozása, így elmondható, hogy a *Nyugat* soha el nem küldött (vagy végleges formába nem öntött) pedagógiai üzeneteinek felkutatására vállalkoztam. A hiánylista egyes elemeinek ismertetése előtt azonban érdemes tisztázni, milyen aspektusból vizsgálták eddig a *Nyugat* „pedagógiai parainézisét”. A lap pedagógiai témájú írásairól eddig két részletesebb ismertetés jelent meg. 1981-ben látott napvilágot Vincze László tanulmánya *Pedagógia a Nyugatban* címmel, ebben a neveléstörténetész szerző összegyűjtötte és röviden bemutatta a magyar irodalom új korszakát elindító lap neveléssel, iskolával, gyerekekkel foglalkozó cikkeit, könyvismertetéseit. Ez az áttekintés azonban nem teljes, egy-két kisebb írás kimaradt az értékelésből, és a szerző egyes apróbb összefüggések megvilágításával is adós maradt. (Nem utalt például arra, hogy a folyóirat 1911-es évfolyamában többször felbukkanó Nagy János név Ady Endre öccsét, a radikális tanármozgalomban aktívan részt vállaló Ady Lajost takarja.) Pap Katalin Tünde (2008) a 2008-as *Nyugat*-centenárium kapcsán foglalkozott a lap pedagógiai tárgyú cikkeivel és tanulmányaival, ő viszont inkább a művészeti neveléssel és a reformpedagógiával kapcsolatos eszmefuttatásokat vizsgálta meg tüzetesebben.

A *Nyugat* már az első évfolyamában teret nyitott az iskolakritikai írások előtt, a folyóirat legelső pedagógiai tárgyú cikke Hatvany Lajos (1908) tolla alól került ki, és a gimnáziumi

oktatás visszáságait tette szóvá. Az 1910-es év eseményei újabb lendületet adtak a *Nyugat* köré tömörült reformer pedagógus-íróknak: ebben az esztendőben olyan tervekkel provokálta a kormány a tanári társadalmat, amelyeket már nem lehetett felháborodás nélkül fogadni. Elhatározták a középiskolai tanárok „státuszrendezésének” (vagyis a közigazgatási tisztviselőkkel azonos fizetési osztályokba sorolásának) hároméves elhalasztását, a szolgálati idő harminc évről harmincötre való felemelését, és a heti kötelező óraszámot is emelni kívánták (18-ról 20-ra) (*Pomogáts*, 1968, 25. o.). Az Országos Középiskolai Tanár-egyesület tiltakozásra szólította fel tagjait a tervezett intézkedések ellen, össze is ült 1910. november 7-én és 8-án az egyesület kongresszusa, de minden eredmény nélkül. Zichy János miniszter üres bókokkal és szólammokkal hallgattatta el a tanárok tiltakozását, így a megmozdulás kudarcba fulladt (*Pomogáts*, 1968, 26. o.). Az egyetlen számbavehető eredmény a fiatal, radikális szellemű tanárok egymásra találása volt, Szabó Dezső, Laczkó Géza, Kuncz Aladár, Ady Lajos itt kerülnek egymással szorosabb kapcsolatba. Ezek a baráti-kollegiális kapcsolatok terelgetik némelyiküket a *Nyugat* tábora felé. Szabó Dezső például, aki 1910 és 1914 között szintén a *Nyugat* szerzőinek sorába tartozott, Kuncz Aladár közvetítésével juttatta el első tanulmányait a folyóirathoz (*Pomogáts*, 1968, 31. o.). Az 1910-es tanármozdulás és tiltakozás *Nyugatban* is fellelhető emlékei között tartható számon Kuncz Aladár két írása (1910a, 1910b): ezek a bátor hangú véleménynyilvánítások és a progresszív pedagógiai nézeteket valló tábor többi tagjának cikkei ki is váltották a Tisza István-féle *Magyar Figyelő* támadásait. A támadások azonban nem csökkentették a fiatal tanárok harci kedvét, inkább növelték az elszántságukat, s lassan-lassan a tanárírók révén (először könyvismertetések és viták formájában) előtérbe kerültek a *Nyugatban* a korabeli magyar oktatásügy problémái.

Egy soha meg nem jelent tematikus szám

1911 közepén aztán Hatvany Lajos úgy gondolta, elérkezett az idő arra, hogy a *Nyugat* egy teljes számot a magyar iskola megoldásra váró kérdéseinek, az oktatás helyzetét feltáró elemzéseknek és az akkoriban használt középiskolai tankönyvek bírálatának szenteljen. Ez a tervezett tematikus szám végül sohasem jött létre, pedig Hatvany ötletét a szerkesztők is felkarolták, és a mecénás báró nagy igyekezettel látott neki a „tanügyi szám” megtervezésének, előkészítésének. Vincze László a *Nyugat* pedagógiai cikkeit bemutató tanulmányában a terv meghiúsulásának okaira nem tér ki. Arról sem közöl adatokat, hogy kik szerepeltek volna szerzőként a tanügyi számban, és arra vonatkozóan sem ad tájékoztatást, hogy konkrétan milyen tartalmú írásokra számíthatott a *Nyugat* szerkesztősége és az ötlet szülőatyja, Hatvany. Egyedül annyit jegyez meg, hogy az ekkor mégis beérkezett tanulmányokból utána „itt-ott közöltek egyet-egyét” (*Vincze*, 1981, 141. o.) (már tudniillik a *Nyugat* későbbi számaiban). Ilyen volt például Tankó Béla figyelemre méltó írása az iskolai vallásoktatásról, amely a folyóirat 1912. évi 23. számában jelent meg a következő (lábjegyzetben közölt) szerkesztői megjegyzés kíséretében: „Van egy esztendeje, hogy Hatvany Lajos barátunk a *Nyugatnak* egy tanügyi számát vette tervbe, s e terv kapcsán nem egy becses tanulmányt kaptunk kiváló és gondolkodó tanároktól. Arra gondolunk, hogy ez legéletünkben vett s legéletünkbe vágó tanulmányok közül egyiknek-másiknak sorát ejtjük, nem azonosítva magunkat eleve egyiknek ítéletével vagy nézeteivel sem, de mindnek megadva a szava szabadságát, s valamennyiből tanulva. Az itt következő finom tanulmány is e sorozatból való.” (1)

A soha meg nem jelent *Nyugat*-szám tervezett tartalmának (vagy e tartalom egy részének) felderítése mégis megkísérelhető, méghozzá Hatvany Lajos, Juhász Gyula és Babits Mihály levelezésének néhány darabja ad fogódzót a nagyszabású terv rekonstruálásához. Hatvany ugyanis egy Ady Endréhez írott levelében egész konkrétan említi a tanügyi szám előkészítésére vonatkozó javaslatait. Ebben a levelében közli Hatvany azt is, hogy

a nevezetes tematikus szám összeállításában leginkább Ady Lajos munkájára, segítségére számít. Így ír erről: „Lajostól várok sokat, majdnem mindent a tanügyi szám dolgában. Szerdához egy hétre összehívom az urakat, de kérem Lajost, hogy addig is adjon alkalmat a találkozásra. Előzetes megbeszélésre, a teendő proposíciók megállapítására van szükség.” (*Hatvanyné és Rozsics*, 1985, 86. o.) Arról, hogy ez a tervbe vett szerdai találkozó valóban létre is jött, Ady Lajosnak a bátyjáról írott monográfiájából értesülhetünk. A fiatalabbik Ady a testvére és Babits Mihály kapcsolatának értékelésekor említi meg a Hatvanynál tartott összejövetelt. Az utalás a következő kontextusban található: „Babits-csal csak 1911. szeptemberében ismerkedik össze [Ady Endre], amikor Hatvany a lakásán egy középiskolai tankönyv-értekezletre hívott össze egy csomó író-t és tanárt. Kölcsönösen nehezen melegedtek föl egymás iránt, aminek azonban nem – mint sokan gondolták – rivalitás-okai voltak.” (*Ady*, 1923, 174. o.)

Ez a megjegyzés nemcsak a tanügyi szám előkészületeinek komolyságáról tanúskodik, hanem a nevezett szám tartalmáról is információt közöl: tankönyvelemzés, tankönyvkritika töltötte volna meg a különleges lapszámot. Feltételezésemet azok a Babits- és Juhász-levelek is alátámasztják, amelyek a fiatal író-tanárok a Hatvany-féle felkérés válaszaiként megfogalmazták. Ezek a levelek még a tervezett tanügyi szám előkészítésének korai fázisában, 1911 nyarán íródtak. Juhász Gyula két alkalommal is értesíti Hatvanyt a vállalásáról, először az 1911. július 24-én kelt levelében, majd felajánlkozását 1911. augusztus 2-án megismétli. Ez utóbbi levelében röviden így jelöli ki a tőle várható pedagógiai írások körét: „Mélyen tisztelt uram, megtisztelő felszólítására válaszom ez: kész örömmel vállalom el tankönyvek recenzióját, főképpen a történelem, latin-magyar, filozófia szakából. Én latin-magyar tanár vagyok, de történelmet és filozófiát (görög pótló VIII.) is tanítottam.” (*Juhász*, 1981, 238. o.) Juhász válasza jól tükrözi a báróval szemben tanúsított tiszteletteljes magatartását, valamint azt, hogy nem lenne kedve ellenére a felvetett ötlet megvalósítása, ám ha sorait összehasonlítjuk Babits válaszlevelével (amelyben a volt fogarasi tanár Hatvany felkérését elfogadta), elmondható, hogy Juhászt korántsem ragadta meg annyira a nagy irodalmi mecénás kezdeményezése, mint Babitsot, aki jóval konkrétan és részletesebben fejtette ki javaslatait a tanügyi szám tervével kapcsolatban.

Juhászt ekkoriban a saját problémái kötötték le, mindenáron a fővárosba szeretett volna kerülni, Babitsnak éppen ezen a nyáron (a tanügyi szám körüli bábáskodás nyarán) rendeződött a sorsa: nem kis részben Hatvany közbenjárására végre Újpestre nevezték ki tanárnak. Ezért nyilván a báró iránt érzett hála is arra ösztönözhetette, hogy behatóan foglalkozzon Hatvany indítványával, s az elhivatott tanár is megszólalt benne, amikor észrevette a tanügyi számban rejlő lehetőségeket; elégedetten nyugtázhatta, hogy nem akármilyen fórumon kaphatnak nyilvánosságot a középiskolai oktatómunka problémái, s úgy gondolhatta, a tárgyilagos tankönyvbírálat is segítheti a tanítás korszerűsítésének előmozdítását. 1911. július 27. előtt kelt levelében, amelyet Szekszárdról küldött Hatvanynak, a következőképpen fogalmazta meg a báró tervére vonatkozó észrevételeit: „Ami a Nyugat tanügyi számát illeti, az eszmét helyesnek tartom és nagyon szívesen rendelkezés[é]re állok Önnek mindavval a segítséggel, amivel tudok. De [a]megbírálendő tankönyvek teljes listáját hogyan készítem el itt, ahol semmi forrás nem áll rendelkezésemre, és én aki soha evel a dologgal szakszerűen nem foglalkoztam? Sokkal nagyobb és kuszább erdő a magyar tankönyvirodalom, hogyszem olyan könyű [sic!] volna benne eligazodni. Ha Fogarason volnék, az iskola könyvtárában, könyvben [sic!] tudnám megcsinálni. Itt lehetetlen. Ha Pesten találkoznánk (augusztus elején valószínűleg felmegyek) szóval könyvben lehetne meghányi-vetni ezt a dolgot. Egyes tankönyveket szívesen, sőt nagy örömmel elfogadok megbírálásra; alkalmat adna ez nekem elmondani rég nyelvemen levő dolgokat. Természetesen oly könyvekről van szó, amelyek alapján tanítottam, amelyek hiányait és erényeit ugyszólván a saját bőrömmön tapasztaltam.” (*Sáli*,

2003, 18. o.) A levél további részében Babits cím szerint is felsorolja azokat a tankönyveket, amelyek tartalmát és „taníthatóságát” hajlandó lenne görcső alá venni, megemlíti többek közt Négyesy László *Stilisztika*, *Retorika* és *Poétika* című tankönyveit, a Váczy-féle irodalomtörténetet, és attól sem zárkózik el, hogy némely (iskolai használatra szánt, jegyzetekkel ellátott) auktor-kiadást megbíráljon, ezek közül a Cserép-féle Vergilius-kiadást és Lehr Albert *Toldiját* nevezi meg konkrétan. Nem tartja elképzelhetetlennek, hogy esetleg valamelyik görög olvasókönyvről vagy filozófiatankönyvről készítsen

hasonló szempontú elemzést. Vélhetően Hatvany közölhetett Babitscsal és a többi felkért szerzővel egy általános sémát is arra vonatkozóan, hogyan képzei el az egyes tankönyvbírálatok felépítését, mintegy szempontokat adhatott a megírandó elemzésekhez, legalábbis erre utalhatnak Babits levelének közvetlenül a befejezés előtti sorai, amelyekben a fiatal tanár – továbbgondolva a báró szempontrendszerét – egy saját javaslatral is előhozakodik a szám tartalmát illetően, és azt is megfogalmazza, milyen hangnemet és felfogást tartana megfelelőnek a kiadvány cikkeinek összességére nézve: „Az utolsó kérdést, hogy mi az illető tantárgy iskolai tanításának célja, nézetem szerint feltétlenül fel kellene vetni. Sőt én külön cikket íratnék minden tantárgyról modern gondolkodású szakember által. A modern gondolkodást azonban semmiesetre sem úgy értem, hogy lehetetlen és kalandos dolgokat írjon. – Tudom hogy itt izgató dolog lesz a hittan és klasszikus nyelvek; de az ilyesmit nem kellene kikerülni; azonban ismétlem, fontosnak tartom a tényekkel való reális számolást, minden politikai szín kerülését, és az előkelő, komoly tónust.” (Sáli, 2003, 19. o.) Az idézett sorokból is világosan kitűnik Babits mértéktartása az oktatásügyi újításokat illetően: nem volt híve a radikális reformoknak, inkább a megfontolt haladás elvét vallotta.

A későbbi egyeztetések során, úgy tűnik, szűkült és konkretizálódott Babits vállalt témája, a *Nyugat* szerkesztőségének 1911. szept. 25-i keltezésű leveléből egyértelműen

A Nyugat már az első évfolyamában teret nyitott az iskolakritikai írások előtt, a folyóirat legelső pedagógiai tárgyú cikke

Hatvany Lajos (1908) tolla alól került ki, és a gimnáziumi oktatás visszáságait tette szóvá. Az 1910-es év eseményei újabb lendületet adtak a Nyugat köré tömörült reformer pedagógus-íróknak: ebben az esztendőben olyan tervekkel provokálta a kormány a tanári társadalmat, amelyeket már nem lehetett felháborodás nélkül fogadni. Elhátárolták a középiskolai tanárok „státuszrendezésének” (vagyis a közigazgatási tisztviselőkkel azonos fizetési osztályokba sorolásának) hároméves elhalasztását, a szolgálati idő harminc évről harmincötre való felemelését, és a heti kötelező óraszámot is emelni kívánták (18-ról 20-ra).

kiderül ez a változtatás. A *Nyugat* folyóirat ugyanis az alábbi levéllel kereste meg az Újpestre áthelyezett költő-tanárt: „Igen tisztelt Tanár Ur! Ön volt oly szives a *Nyugat* tanügyi számának a következő cikket ígérni: Latin olvasmányok. A *Nyugat* szerkesztősége arra kéri, mélyen tisztelt Colléga urat, hogy ez összefoglaló cikket lehetőleg az elterjedt, vezető tankönyvek kapcsán méltóztassék megejteni. Tekintet[t]el arra, hogy füzetünk 8 ivnél nagyobb terjedelmű nem lehet és hogy még ez évben óhajtjuk megjel[en]tetni, kérjük hogy mondani valót rövidekre, lehetőleg 6 oldalra fogni és a cikket november 15.-ig a szerkesztőségnek átadni sziveskedjék - .” (Sáli, 2003, 36. o.)

Hatvany levelezéséből kiderül, hogy az 1910-es tanármegmozdulás egyik főszereplőjét, Szabó Dezsőt is felkérte cikkírónak, aki Párizsból válaszolt a báró levelére. Ebben készségesen vállalkozott bármelyik retorikai, poétikai, irodalomtörténeti tankönyv vagy középiskolai francia nyelvkönyv bírálatára, egyedül a Négyesy-féle könyvek véleményezését nem vállalta (*Hatvanyné és Belia*, 1967, 128. o.). Nemcsak a saját tanári tapasztalatát és kritikai képességét kívánta a folyóirat rendelkezésére bocsátani, hanem három kollégáját is figyelmébe ajánlotta Hatvanynak mint a tanügyi számba meghívható közreműködőket: Szarvas Arnoldot természettudományi könyvek bírálójául javasolta, Lukács Károlyt és Tompa Árpádot pedig történelemkönyvek kritikájára tartotta alkalmasnak. Emellett indítványozta azt is, hogy készüljön néhány összefoglaló tanulmány is, különösen a humaniorák tanításáról (például a „retorika-onánia” vagy a „skolasztikus analízis” jelenségéről), valamint megemlítette egy lehetséges anket tervét is, amelynek fő témái az akkor legnagyobb feszültséget jelentő tanügyi és oktatáspolitikai kérdések lettek volna (például a klasszikus nyelvek oktatása vagy a hittantanítás létjogosultsága az iskolákban).

A felkért közreműködők sorában találjuk Szini Gyulát is, aki az indulástól fogva jelen volt a *Nyugat* szerzőtáborában. Ő is lelkesen válaszolt Hatvany felkérésére, s azonnal proponált is egy új szempontot a tankönyvkritikából összeállítandó szám gazdagításához, méghozzá a külföldi tankönyvekkel való összehasonlítás ötletét. Indítványát az alábbi módon indokolta: „A kritikát mi sem teszi intenzívebbé, mint amikor az embernek alkalma van az üdvös összehasonlításra. Az én tudomásom szerint a külföldi iskolai tankönyvek ma már igazán kitűnő nívón vannak, és megközelítik azt az ideált, amit az iskolakönyvekről alkot magának az ember, hogy a könyv valóságos játszótársa és barátja legyen a tanulónak.” (*Hatvanyné és Belia*, 1967, 128. o.)

Az ígéretes kezdeményezés megvalósulása, a nagy visszhangra számító előrukkolás azonban elmaradt 1911-ben: a kezdetben lelkesedéssel dédelgetett ügy elhalt, a tanügyi szám nem jelent meg. A kivitelezés megtorpanásának okát egyrészt valószínűleg a felkért szerzők hanyagságában kell keresni. Ezt a gyanút támasztja alá a *Nyugat* 1911. október 21-i keltezésű sürgető levele is, amely a Babits-levelezésben található. Az említett levél teljes szövege a következő: „Igen tisztelt Uram! Volt szives a *Nyugat* tanügyi számába november 15.-ére cikket ígérni. Engedje meg, hogy e dátumot kegyes figyelmébe ajánljuk. – Szives és kollegiális üdvözzel. NYUGAT FOLYÓIRAT SZERKESZTŐSÉGE.” (*Sáli*, 2003, 46. o.) Hatvany az élete végén összeállított levelezés jegyzetapparátusában Osvát Ernőt nevezi meg a szám megjelentetésének kerékkötőjeként, egyszemélyben őt okolja azért, hogy a tanügyi szám végül nem láthatott napvilágot. Megjegyzésén még annyi év után is átüt a keserűség, amelyet a saját műveként kezelt szám elkészítésének leállítására miatt érzett. E kommentárjában így mutatott rá az ügy napirendről való lekerülésének felelősére: „A tankönyveket bíráló *Nyugat*-számnak, melyről Szabó Dezső azt írja, hogy forradalmi szám lesz, s amelyet, mint e levélgyűjteménynek számos okmánya bizonyítja, nagy gonddal készítettem elő, mint annyi más tervemnek megvalósítását is, Osvát Ernő hiúsította meg.” (*Hatvanyné és Rozsics*, 1985, 632. o.)

Ha a szám előkészítésének fázisában kiválasztott szerzők, író-tanárok életének további alakulását megfigyeljük, láthatjuk, hogy a '10-es években hűek maradtak korábbi „renitens” magatartásukhoz, nem kerültek el őket a botránnyok, a hivatalos helyekről érkező támadások. A legnagyobb vihart kiváltó eset Rákosi Jenő Babits elleni kirohanása volt, aminek következtében a költőt rövid időre el is mozdították tanári állásából. Az ügy érdekessége, hogy Ady Lajos is belekeveredett; 1914-től ugyanis ő volt az *Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny* szerkesztője, s kollegiális kötelességének érezte, hogy kiálljon az igazságtalanul meghurcolt Babits mellett. A szintén szerzőnek felkért Szabó Dezső további élete pedig egy folyamatos botránysorozat lett, hamarosan abba is hagyta a tanári tevékenységet, hogy teljes erejét az írásnak és a harcnak szentelhesse.

El nem készült tanulmányok Móricz szerkesztősége alatt

A '10-es években fellobbant pedagógiai érdeklődést hosszú csend követte a *Nyugat*-ban, 1914 és 1922 között például egyetlen olyan cikk sem jelent meg a folyóiratban, amely szorosabban kötődött volna a nevelés és az iskola problémáihoz. Később is javarészt a könyvismertetések körében találunk pedagógiai vonatkozású írásokat, pedig a mindenkori szerkesztők vélhetően több ilyen témájú írást is szívesen láttak volna a lap hasábjain.

Új fejezet akkor kezdődött a folyóirat történetében, amikor 1929-ben Móricz Zsigmond vette át (Babits Mihállyal közösen) a *Nyugat* szerkesztését, és olyan témákat kívánt bevinni a lapba, amelyek nemcsak az irodalombarátok szűkebb körét érdekelhetik, hanem a szélesebb olvasóközönség figyelmére is számot tarthatnak. A húszas évek végén és harmincas évek elején különösen foglalkoztatta Móriczot a trianoni határokon kívül rekedt, kisebbségi létben felnövekvő magyar ifjúság sorsa. A felvidéki fiatalokat többször meg is látogatta és érdemesnek tartotta őket arra, hogy írjon róluk. Ady Lajosnak ezt írta az egyik szlovenszkói utazása után: „Most voltam Szlovenszkóban, s ott egész költői had van, csupa tehetséghiányban szenvedő gyerekek, de olyan lelkeség és mohóság van bennük, hogy azt a másfélmilliónyi magyarságot állandóan izgalomban tartják.” (idézi: *Móricz*, 1967, 137. o.) A felvidéki fiatalok gondjaival és terveivel való szembesülés adhatta Móricznak azt az ötletet, hogy a *Nyugat*-ban helyet adjanak egy ankétnak, amely a fiatalok helyzetéről, többek között az elszakított területeken élő ifjúságról tudósította volna a lap olvasóit. E tervezett ankétot bátran nevezhetjük pedagógiai ankétnak is, hiszen az ifjúság tanulmányozása szerves része a pedagógiának, így a Móricz által tervezett cikksorozat és ankét – ha megvalósult volna – tovább erősítette volna a *Nyugat* pedagógiai vonalát.

Móricz a terv kivitelezésének első lépéseként szerzőket keresett, olyan jótollú íróembereket, akik behatóan ismerték a kisebbségi fiatalok körülményeit, élethelyzetét, tanulási lehetőségeit. Mivel a felvidéki helyzetről neki is számos információja volt, elsősorban az erdélyi magyar ifjúságról volt szüksége adatokra, ezek megszerzését, megfogalmazását pedig Sulyok István királyhágómelléki református püspöktől és Szentimrei Jenő írótól várta. Sulyok püspököt az alábbi sorokban kérte fel a cikk megírására: „A *Nyugat*-ban ankétot fogunk tartani a magyar ifjúság kérdéséről. Szó lesz az elszakított területek ifjúságáról is, természetesen. Szükségem volna egy objektív, statisztikai adatokkal bőven ellátott kis tanulmányra az erdélyi magyar ifjúságról. Meg kellene tárgyalni, mennyien vannak, milyen egyesületekben vagy szervezkedésekben élnek, a középiskolai ifjúságot külön, a felső iskolák hallgatóit külön. Általában milyen anyagi viszonyok közt élnek. Milyen küzdelmeket folytatnak az életért. Milyen tanulmányi eredményeket érnek el, s mi jellemzi a szellemi irányukat, például hogy a technikai érdeklődésük milyen. Sporttal hogyan foglalkoznak, gazdasági élet[r]e alkalmasak-e, s egyáltalán van-e reális iránya a fejlődésüknek. Ön, aki az ifjúsággal foglalkozik, ezeket a kérdéseket kiegészítheti, amennyire szükségesnek látja. A magyarság nagy faji érdekeit akarja szolgálni ez az ankét, mert e pillanatban majdnem semmit sem tudunk az ifjúságunk kérdéséről.” (*Tasi*, 1984, 49. o.)

Móricz nem volt telhetetlen, két-három „Nyugat-oldal” terjedelmű írást kívánt volna a püspöktől, hiszen nemcsak tőle kért beszámolót, hanem Szentimrei Jenőtől is. Az Erdélyi Szépművés Céh alapító tagjaként is ismert írótól ugyanazt kérte Móricz, mint Sulyok püspöktől, bár a számára megfogalmazott irányító kérdések némileg differenciáltabbak, árnyaltabbak. A következő szempontok alapján képzelte el Móricz a remélt Szentimreitanulmányt: „Mi jellemzi az erdélyi ifjúságunkat. Milyen a szervezkedési lehetősége, s milyen viszonyban vannak a szülők generációjával. Milye[nek] a tanulmányi viszonyai. Milyen a célja, vágya, jövője. Reális-e, vagy hajlamos-e az álmodozásra. Milyen új nem-

zedék jelentkezik máris az utolsó tíz alatt felnőtt ifjúságban. Hogy lehetne elképzelni az ő helyes és örvendetes fejlődésüket.” (*Tasi*, 1984, 50. o.)

Bár látható igyekezettel készítette elő Móricz a *Nyugat* tervezett „ifjúság-számát”, ez a szép elképzelés is megrekedt a tervezés fázisában, nem valósult meg. Legalábbis ebben a formában nem, hiszen a *Nyugat* hasábjain nem jelentek meg az ifjúság helyzetét tárgyaló tanulmányok, az sem tudható, hogy Sulyok és Szentimrei kéziratai egyáltalán elkészültek-e. Viszont a téma nem hagyta nyugodni Móriczot, így 1931. február 9-én a Nyugat-Barátok Körének Irodalmi Szalonjában terítékre került az ifjúság kérdése, meghozza Móricz tartotta a vitaindító előadást *Prágai ifjúmagyarok* címmel (*Tasi*, 1984, 383–384. o.). 1930 novemberében ugyanis az író Csehszlovákiában járt, s a helyszínen gyűjtött információkat az ottani fiatal nemzedék életkörülményeiről, kilátásairól. Magoss Olgának írt egyik levelében megindító szavakkal számolt be a kisebbségi sorban élő fiatalokkal megszervezett találkozására élményéről: „S én vasárnap részt vettem – írta november 19-i keltezéssel Pozsonyból – a prágai magyar egyetemi hallgatók ünnepelő gyűlésén, – ahol az én tiszteletemre nem bort ittak és nem verseket szavaltak, hanem százötven diák országgyűlést rendezett. Először mulattatott, ahogy túlzó pesszimizmussal ecsetelték a magyarság helyzetét, bele is szólottam, hogy nem lehet az olyan rémes. Aztán jött a második, tizedik, huszadik szónok. Négy teljes óráig megállás nélkül lázban és okosan és szónoki gyakorlattal és hallatlan iskolázottsággal összesen 45 diák tartott előadást. Az órák repültek, fáradhatatlanok voltak és én egyre nagyobb ámulattal és gyönyörűséggel hallgattam őket. 150 diák, 150 államférfi. 45 szoló, 45 szónok. Mondom magának, Olga, én még soha ilyen végzetesen komoly vitát nem hallottam a magyarság dolgairól.” (*F. Csanak*, 1963, 52. o.)

Móricz láthatóan szívén viselte a hazai és az elszakított területek ifjúságának sorsát (éppen azért, mert tőlük remélte azt a haladó, rétegproblémákon túléltető szemléletet, amelyet a saját generációjában hiába keresett), így vélhetően bántotta, hogy a *Nyugat* ifjúság-számából nem lett semmi, nem tudott adatokban bővelkedő tanulmányokat közölni a lap a korabeli ifjúsági szerveződésekéről, a fiatal generáció céljairól, érdeklődéséről. Talán ezért is, mintegy kárpótlásul, 1931-ben új rovatot hozott létre a *Nyugatban*, amely a *Magyar írók sátora* címet viselte. Részben ugyan irodalompolitikai szösszenezeteknek szánt helyet ebből a rovatban, azonban itt jelentek meg azok a rövid glosszái is, amelyekben az ifjúságra vonatkozó észrevételeit és a hozzájuk fűzött reményeit ecsetelte. A *Nyugat* 1931. évi 14. számában e rovatban számolt be a fiatalok körében szerzett tapasztalatairól. Örömmel nyugtázta, hogy a fiatal generáció behatóan foglalkozik a falukérdéssel, és ennek az igyekezetnek már egy konkrét eredményéről is tudósította az olvasókat: dicséretesen írt az *Erdélyi Fiatalok Falufüzetei* című sorozat első kiadványáról.

Ugyanebben az időszakban, 1930 végén kapott Móricz egy cikket Szalatnai Rezsőtől közlésre, amely szintén a kisebbségben élő magyarok perspektíváiról, a többségi és a kisebbségi kultúra lehetséges közeledéséről szólt, ám ennek megjelentetésére nem tudott vállalkozni. Így a *Csehek és magyarok* című Szalatnai-írás a *Nyugatban* soha meg nem jelent cikkek sorát gyarapítja, viszont ennek a szövegét legalább ismerjük, hiszen a kézirat megmaradt Móricz hagyatékában (*Tasi*, 1984, 375–377. o.). E cikkben számos szó esik a fiatalok szerepéről a Szalatnai által prognosztizált „kultúrközeledésben”. A következőképpen állítja szembe ebben az írásban a kisebbségi lét nagy ideológusa az idősebb generáció és a ’30-as évek elejére felnőtt új nemzedék szemléletét és törekvéseit: „Míg a régi nemzedékek mindkét oldalon ma is tovább folytatják a régi normák meghatározta harcot és taktikát: az új cseh és új magyar nemzedék tiszta számokat ír a tiszta táblára. A kultúra felelőssége és szabad élete talán egyetlen korban sem jelentkezett oly kifejezett alakban egy új nemzedék szellemiségében, mint éppen a maiban. Nem véletlen dolga ez. [...] Ez a nemzedék, akár Budapesten, akár Szlovénkón vagy Erdélyben kristályosodik a napok áradatában, vetette fel elsőül, tervszerűen a szláv-magyar kultúrintékezés kérdését. Lírai vágy-

nál több, a magyar-szláv közös lázadást daloló Ady vízióinál messzibb valami még nem lett belőle, de jelek mutatják mindenütt, hogy lesz. Hisz ezek a fiatalok vállalták magukra minden intézményes felszólítás nélkül az új magyar irodalom tartalmát és képletét: szították föl magukban a kultúrkicserélődés hídszerepét.” (Tasi, 1984, 376–377. o.) Szalatnai gondolatai szép utópiát hordoztak: a csehszlovák állam területén együtt élő népek egymással való megbarátkoztatását a kultúra, elsősorban az irodalom segítségével képzelte el, egy közös intellektuális út építése révén. Móricz – noha tisztelettel adózott Szalatnai nemes idealizmusának – érezte, hogy a cikkben foglaltak kevéssé lennének megértethetők és elfogadtathatók az itthoni

politikai helyzetben. Úgy gondolta, azért is nehéz lenne elképzelni azt a boldog együttműködést, amiről Szalatnai „prófétált”, mert a két nép lelkisége is igen különbözik egymástól. Véltetően fájo szívvel, de meg kellett hoznia szerkesztőként a kegyetlen döntést. Ítélete az új szláv-magyar testvériséget hirdető cikkkel kapcsolatban tömör és megfellebbezhetetlen volt: „A mai konstellációk közt közlése lehetetlen.” (Tasi, 1984, 375. o.)

A 10-es évek elejének kritikai lendülete, amely Móricz szerkesztősége alatt újjáéledt, a 30-as évek közepére az irodalom területére szorult, a társadalom- és iskolakritikai tárgyú írások száma jelentősen csökkent a korábbi évtizedekhez képest. Pedig az oktatásügy problémái nem csökkentek, sőt: a harmincas évek közepének erősödő tanügyi kontrollja addig soha nem tapasztalt feszültségeket hozott létre a pedagógustársadalomban is. Ezek a gondok viszont már „kinőtték” a Nyugatot. A soha meg nem jelent tanügyi szám és a szintén csak tervezett ifjúság-szám hiánya mellett a ’30-as évek második felének iskolai ügyekkel kapcsolatos érdeklensége, a tanügyi tematika perifériára kerülése is dicstelen fejezet a Nyugat történetében.

Az eddig ismertettekén kívül még egyetlen levelet lehet találni a Móricz-levelezésben, amelyben pedagógiai vonatkozású cikket kért a *Nyugat* szerkesztésébe lassan-lassan belefáradó író. Debrecen és az alföldi emberek élete, körülményei mindig is izgatják Móriczot, számos regényében, novellájában megjelenik a cívisváros társadalma, a cívisek életszemlélete. 1932-ben Móricz azzal a kéréssel fordult Csűrös Ferenc debreceni kultúrtaácsnokhoz, hogy küldjön egy rövid írást a *Nyugat* számára az alföldi analfabétizmusról. Szokásához híven e javasolt téma kapcsán is közölt irányító szempontokat a felkért szerzővel, s az általa megfogalmazott szempontok felvezetése közben a saját nézetét is kifejtette az analfabétizmus felszámolására vonatkozóan. Gondolatmenete a következő volt: „Véleményem szerint az analfabétizmus megszüntetése elsősorban idő kérdése, mert hiszen ha a mai generáció nem is tudná előteremteni az eszközöket, a következő meg fogja csinálni. Milyen mértékű ez az analfabétizmus, mennyire van szü-

nőben, s milyen eszközök állanak rendelkezésre ma, s egyáltalán mi a nép felfogása ebben a kérdésben. Ez ugyanis, az én tapasztalatom szerint, nagyon furcsa dolog: korrekt gondolkodású, sőt, bizonyos fokig intelligens és világban tájékozott lehet az egyszerű ember a maga világában, ha az írás mesterségét nem is tudja. Igaz-e ez, vagy csalódás az én részemről.” (Tasi, 1984, 259. o.) Bár Móricz látott fantáziát a felvetett témában, a felkért szerző mégsem vállalkozott a cikk megírására. Debrecen kultúrtaácsnoka és neves helytörténésze az alábbi módon indokolta a feladattól való húzódozását Móriczhoz írt válaszában: „Kedves Zsigám, rebus sic stantibus [= a dolgok ily állásában], jelenleg

inkább tudnék írni érdekes dolgokat a munkanélküliség problémájáról, mint az analfabétizmusról. Amellett sokkal, de sokkal aktuálisabb ez a kérdés ma, mint az írni-olvasni tudás.” (Tasi, 1984, 433. o.)

A *Nyugat* szelídülése, kezdeti harcias tónusának csendesülése jól lemérhető a benne közölt pedagógiai cikkek számán és stílusán is. A 10-es évek elejének kritikai lendülete, amely Móricz szerkesztősége alatt újjáéledt, a 30-as évek közepére az irodalom területére szorult, a társadalom- és iskolakritikai tárgyú írások száma jelentősen csökkent a korábbi évtizedekhez képest. Pedig az oktatásügy problémái nem csökkentek, sőt: a harmincas évek közepének erősödő tanügyi kontrollja addig soha nem tapasztalt feszültségeket hozott létre a pedagógustársadalomban is. Ezek a gondok viszont már „kinőtték” a *Nyugatot*. A soha meg nem jelent tanügyi szám és a szintén csak tervezett ifjúság-szám hiánya mellett a ’30-as évek második felének iskolai ügyekkel kapcsolatos érdektelensége, a tanügyi tematika perifériára kerülése is dicstelen fejezet a *Nyugat* történetében. Ezekre a soha meg nem jelent írásokra, el nem küldött pedagógiai üzenetekre azért lett volna szükség, hogy minél többször tükröt tartsanak a két világháború közötti magyar iskola elé, s így minél nyilvánvalóbbá váljanak az oktatás visszasságai, ferdeségei, amelyekről a hivatalos tanügyi lapokban igen kevés alkalommal és csak óvatosan mertek írni.

Jegyzet

(1) 2011. február 12-i megtekintés, <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00117/03730.htm>

Irodalom

Ady Lajos (1923): *Ady Endre*. Amicus, Budapest.

F. Csanak Dóra (1963): *Móricz Zsigmond levelei*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Hatvany Lajos (1908): A gimnázium. *Nyugat*, II. 160–161.

Hatvany Lajosné és Belia György (1967): *Levelek Hatvany Lajoshoz*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.

Hatvany Lajosné és Rozsics István (1985): *Hatvany Lajos levelei*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.

Juhász Gyula (1981): *Összes Művei. Levezetés I. 1900–1922*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Kuncz Aladár (1910a): Megjegyzések a tanármozgalomhoz. *Nyugat*, II. 1567–1568.

Kuncz Aladár (1910b): Balogh Jenő államtitkár programja. *Nyugat*, II. 1900–1902.

Móricz Virág (1967): *Móricz Zsigmond szerkesztő úr*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.

Pap Katalin Tünde (2008): *A reformpedagógia recepciója a Nyugatban. Nevelési kérdésekről, művészetpedagógiáról vallott nézetek a Nyugatban*. 2011. 01. 20-i megtekintés, <http://epika.web.elte.hu/doktor/PapKatalinTunde.pdf>

Pomogáts Béla (1968): *Kuncz Aladár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Sáli Erika (2003): *Babits Mihály levelezése 1911–1912*. Magyar Könyvklub, Budapest.

Tasi József (1984): *Móricz Zsigmond a Nyugat szerkesztője. Levelek*. Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest.

Vincze László (1981): *Pedagógia a Nyugatban. Magyar Pedagógia, 2. sz. 136–153.*